

The “Arab spring” phenomenon and the islamic factor in the middle east

Dildora YUSUPOVA¹

University of Public Security of the Republic of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received June 2022
Received in revised form
25 June 2022
Accepted 25 July 2022
Available online
20 August 2022

Keywords:

Middle East,
“Arab spring”,
Arab world,
“wave”,
metaphor,
Islamic factor.

ABSTRACT

In this article the author focuses on the analysis of the phenomenon of the “Arab spring”, which was a harbinger of problems in the Middle East. It also reflects and analyzes the stages of the wave metaphor. The changes in the policy of the region in connection with the “Arab spring” and the factors that led to the ongoing instability today.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4-pp22-28>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Яқин шарқда “Араб баҳори” феномени ва ислом омили

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

Яқин Шарқ,
“Араб баҳори”,
араб дунёси,
“тўлқин”,
метафора,
ислом омили.

Ушбу мақолада муаллиф Яқин Шарқдаги муаммоларга муқаддима ясаган “Араб баҳори” феноменининг таҳлилига аҳамият қаратади. Шунингдек, тўлқин метафорасининг босқичлари хусусида фикр юритади. “Араб баҳори” туфайли минтақа сиёсатининг ўзгариши ва бугунги кундаги беқарорликларнинг давом этишига сабаб бўлган омилларни таҳлил қилади.

¹ Associate Professor, Doctor of Philosophy (PhD) of Philosophical Sciences University of Public Security of the Republic of Uzbekistan.

Феномен “Арабской весны” и исламский фактор на Ближнем Востоке

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Ближний Восток,
«арабская весна»,
арабский мир,
«волна»,
метафора,
исламский фактор.

В данной статье автор акцентирует внимание на анализе феномена «арабской весны», который явился предвестником проблем на Ближнем Востоке. Это также отражает этапы метафоры волны. Анализируются изменения в политике региона в связи с «арабской весной» и факторы, приведшие к сохраняющейся сегодня нестабильности.

КИРИШ.

Шарқ мамлакатлари ичида Яқин Шарқ минтақаси геополитик ҳудуд ҳисобланиши билан бирга ғоя ва мафкуралар тўқнашадиган макон ҳамдир. Шу боис, турли мафкуралар тўқнашуви вужудга келадиган ҳудудларни ўрганиш тарихчилар, сиёсатчилар, файласуфлар, иқтисодчиларнинг доимий қизиқиш ва ўрганиш объекти бўлган.

Яқин Шарқ ва Шимолий Африка мамлакатлари араб мамлакатлари ҳисобланиб, у ўз ҳудудий таркибига 23 та давлатни қамраб олган. Булар: Жазоир, Баҳрайн, Жибути, Миср, Саҳрои Кабир, Яман, Иордания, Ироқ, Қатар, Қувайт, Ливан, Ливия, Мавритания, Марокаш, БАА, Фаластин, Саудия Арабистони, Сурия, Сомали, Судан, Тунис, Уммон султонлиги ва Комор ороллари каби давлатлар ҳисобланади.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ.

Яқин Шарқ ва Шимолий Африка мамлакатларида “Араб баҳори” номи остида содир бўлган сиёсий беқарорликлар хусусида тадқиқот олиб борган О.А. Колобов, Э.Э. Шульц, А.В. Кива, С.П. Хантингтон, Е.А. Антюхова каби тадқиқотчиларнинг ишларини келтириб ўтиш мумкин.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ.

Мақолани ёритишда мавзуга оид илмий адабиётлар, хорижий манбалар, монографиялардан, шунингдек, мантиқийлик ва қиёсий таҳлил усулларидан фойдаланилди.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР.

“Араб баҳори” феномени. Яқин Шарқ ва Шимолий Африка давлатларидаги оммавий тартибдаги ижтимоий норозиликлар ҳамда сиёсий жараённи чуқур ўзгартиришга қаратилган инқилобий воқеаларга нисбатан “Араб баҳори” атамаси ишлатилади. Инглиз тилида бундай ҳодисалар “spring” деб таснифланади, яъни кутилмаган зарба. Рус тилига “арабская весна” сифатида кириб келган [1, 119]. “Араб баҳори” атамаси Тунисда 2010-йил декабрь ойида бошланган мураккаб сиёсий ва ижтимоий жараёнларни ифодалаш учун ишлатилади [2].

“Араб баҳори” атамаси Ғарб давлатларида эйфория даврида оммавий норозилик ҳаракатлари Тунис ва Миср президентларининг ҳокимиятдан четлатилишига олиб келгани ва араб дунёсида тез тарқала бошлагани сабабли пайдо бўлди [3, 77]. Шу тариқа Шимолий Африка ва Яқин Шарқ минтақаси давлатларининг ички сиёсий зиддиятлари тарихга “Араб баҳори” (арабча الربيع العربي) ёки “Буюк араб инқилоби” номи билан муҳрланди.

Аслида, “Араб баҳори” номининг ўзи баҳсли ҳисобланади. Маълумки, “Баҳор” сўзи табиатнинг янгиланишига нисбатан ишлатилади. Бироқ, араб давлатларида “баҳор” сўзи сиёсий вазиятларни тасвирлашда ишлатилади. Хусусан, жаҳон тарихида бўлиб ўтган қўзғолонлар, инқилоблар ҳам “баҳор” сўзи билан ифодаланади. Масалан: Европадаги “Халқлар баҳори”, Чехословакиядаги “Прага баҳори”, араб дунёсидаги “Бербер баҳори”, “Дамашқ баҳори”, “Араб баҳори” ва ҳ.

Маълумки, “Араб баҳори”нинг илк тўлқини қиш фаслида бошланди ва у туфайли араб дунёсининг сиёсатида жиддий ўзгаришлар содир бўлди. Араб мамлакатларидаги аҳолининг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳуқуқлари учун кураши “Араб баҳори” ибораси билан ифодаланди.

“Араб баҳори” тўлқини. “Араб баҳори” Тунисда 2010 йил 17 декабрда ҳаддан ташқари умидсизлик ва тақдирдан ғазабланган мева сотувчи 26 ёшлик йигит Муҳаммад Баузизининг полиция қаттиққўллигига қарши ўзини ёқиб юбориши натижасида бошланди. Бу ўлим худди осмондаги чақмоқ сингари Яқин Шарқ оламига ёйилди ҳамда унинг манзарасини ўзгаришига сабаб бўлди.

Тунислик Муҳаммад Баузизи исми 26 ёшлик йигит ўқиган бўлишига қарамай, доимий иш топа олмай кўча мева ва сабзавот сотувчиси сифатида тирикчилик қилиб, онаси ва опа-сингилларини қийинчилик ва очарчиликдан омон сақлаб қолишга уринган. Муҳаммад Баузизи сингари мамлакатда ўқимишли, бироқ иш топа олмаган ёшлар кўпчиликини ташкил қилган. Айниқса, ўша пайтда амалдаги президент Бен Али томонидан ўрнатилган авторитар тузумнинг халқни қийноқларга солганлиги ҳамда уларга нисбатан қаттиққўллик илан муносабатдла бўлганлиги жамиятда ижтимоий портлашни пайдо қилди. Натижада, ёшлар кўчага чиқиб, ўз норозиликларини турли ижтимоий гуруҳларга қўшилиш билан намоён қилишди. Бен Али Тунисдаги вазиятни бостиришга ҳаракат қилса-да, бироқ армиянинг унга қўшилмаганлиги Бен Алини Тунисни тарк этиб, 2011 йил 14 январда Саудия Арабистонига қочиб кетишига сабаб бўлди.

“Араб баҳори” 2010–2011 йиллардаги воқеаларда янада жиддий тус олди. Дастлаб, “араб баҳори” араб мамлакатларида узоқ вақтлардан бери давом этиб келаётган авторитар режимларга қарши халқнинг оммавий норозиликларини ўзида акс эттирди. Форс кўрфазидан то Шимолий Африкагача бўлган араб дунёсида “Араб баҳори” худди бўрон каби кўтарилди. Шунингдек, узоқ йиллардан бери сиёсатдан узоқда ушланган диний руҳдаги сиёсий партиялар учун ҳам “Араб баҳори” ҳокимиятга келиш йўлини очиб берди. Бунга 2011 йил Мисрдаги демократик парламент сайловларининг натижаларини мисол қилиб келтириш мумкин. 2011 йил охирида бўлиб ўтган илк демократик парламент сайловларида мандатларнинг қарийб учдан икки қисми исломий партиялар – “Озодлик ва адолат” (Мусулмон биродарлар сиёсий қаноти) ва “Салафий Нур” партияси томонидан қўлга киритилди. Бироқ, 2012 йил июнь ойида парламент суд қарори билан тарқатиб юборилган. Худди шу ойда “Мусулмон биродарлар” аъзоси Муҳаммад Мурсий Миср президенти этиб сайланди. Шу тариқа Мурсий мамлакатнинг ҳарбий бўлмаган биринчи президенти бўлди.

Маълумки, Яқин Шарқ мамлакатлари XX-аср бошидан то бугунги кунга қадар халқаро ўйинчиларнинг сиёсий ва иқтисодий манфаатлари тўқнаш келадиган “кескин нуқталардан” бири бўлиб қолмоқда. Хусусан, араб дунёсининг ижтимоий-иқтисодий муаммолари негизида келиб чиққан воқеаларга нисбатан “тўлқин метафораси” ҳам қўлланилади.

Сиёсатшунос олим Самуэл Хантингтон “Учинчи тўлқин: XX аср охирида демократлаштириш” [4, 366 p] номли китобида учта “демократлаштириш тўлқини”ни тасвирлаб берган: XIX аср тўлқини, 1945-йилдан 1960–1970-йиллар оралиғида содир бўлган иккинчи тўлқин ва 1970-йилларнинг ўрталарида бошланган ва 1990-йилларгача давом этган учинчи тўлқин. Баъзи кузатувчилар араб дунёсидаги воқеаларни ушбу учинчи тўлқиннинг давом этишининг далили сифатида келтирсалар, бошқалари уларни тўртинчи тўлқиннинг бошланиши деб билишади [5, 36].

Умуман олганда, “тўлқин” метафорасининг ҳам ижобий ҳам салбий хусусиятлари мавжуд. Чунки, ўз вақтида ечилмаган муаммолар, аҳоли ичидаги исёнлар вақти келиб сиёсий даражага кўтарилгандагина ечим топиши мумкин. Бироқ, бу “тўлқинлар” ҳар бир давлатда турлича усулларда намоён бўлади. Аҳолининг дини ва тили бир бўлса-да, бироқ ҳудудий муаммолар, иқтисодий-ижтимоий ҳаёт тарзи турли-туман эканлиги “тўлқин”нинг ҳам турлича бўлишини кўрсатади. Бунинг ёрқин мисолини биз Яқин Шарқ ва Шимолий Африка мамлакатларида 2010 йил декабрь ойидан 2011 йил феврал ойигача давом этган “Араб баҳори” воқеаларининг ушбу ҳудудларда турлича вазиятда кечганида ҳам гувоҳ бўламиз. Чунинчи, баъзи ҳудудларда намоёнчиликлар ислохотларни, бошқалари эса амалдаги тузумни ағдаришни талаб қилишлари “тўлқин”нинг ҳам турли кечганлигидан далолат беради. Баъзи ҳудудларда норозилик намоёнчиликлари тинч йўл билан ҳал этилган бўлса, аксинча бошқаларида эса, шиддатли тус олганлиги билан фарқ қилди.

1-жадвал [6]

Мамлакатлар бўйича норозиликларнинг қисқача мазмуни

Норозилик-нинг бошланиши	Мамлакат	Норозилик-нинг тугаши	Норозилик турлари	Оқибати	Вафот этганлар сони
2010 йил 17 декабрь	Тунис	2011 йил 14 январь	Муҳаммад Буазизининг ўзини ёқиб юбориши Оммавий намоёнчиликлар; умум-миллий норозилик; офислар ва мулкларга ҳужумлар.	Ҳукуматни ағдариш Президент Бен Али ва унинг оиласи мамлакатни тарк этди (2011 йил 14 январь)	219
2010 йил 28 декабрь	Жазоир	2011 йил 24 февраль	Оммавий намоёнчиликлар	Президент 19 йил давом этган фавқулодда ҳолат бекор қилинганини эълон қилди (2011-йил 3-февраль)	8

2011 йил 13 январь	Ливия	2011 йил 20 октябрь	Ливия раҳбарининг 40 йиллик бошқарувига қарши мамлакат бўйлаб намоишлар фуқаролар уруши ва интервенцияга айланган.	Муаммар Қаддафийнинг ўлдирилиши, ҳокимиятнинг ўтиш даври миллий кенгашига ўтиши. Жамаҳарияни йўқ қилиш, Ливия давлатини эълон қилиш	50 000
2011 йил 14 январь	Иордания		Кичик норозилик намоишлари	Қирол Абдулла II ҳукуматни тарқатиб юборди (2011-йил 1-февраль)	2
2011 йил 17 январь	Мавритания	2011 йил 17 январь	Ўз-ўзини ёқиш		3
2011 йил 17 январь	Судан		Кичик норозилик намоишлари, Жанубий Судан мустақиллиги референдуми	Жанубий Судан мустақиллигини тан олиш	1
2011 йил 17 январь	Оман		Намоишлар, тартибсизликлар	Султон ваколатларнинг бир қисмини парламентга ўтказди	6
2011 йил 18 январь	Яман		Ҳукуматнинг Президент сиёсатидан норозилиги, оммавий намоишлар	Президент мамлакат вице-президенти ваколатларни ўтказиш тўғрисидаги фармонни имзолади (2011-йил 23-ноябрь).	1500
2011 йил 21 январь	Саудия Арабистони		Ўз-ўзини ёқиш, намоишлар	Саудия Арабистони қироли Абдуллоҳ бин Абдул-Азиз Ал Сауд 16 миллиард доллар ижтимоий нафақа ваъда қилди	10
2011 йил 25 январь	Миср	2011 йил 11 февраль	Оммавий норозилик ва кўзғолонлар	Ҳукумат алмашинуви (2011 йил 29 январь) Хусни Муборакнинг президентликдан кетиши (2011-йил 11-февраль)	887

2011 йил 26 январь	Сурия	Давом этмоқда	Ўз-ўзини ёқиб юбориш, омма- вий намойиш- лар, тартибсиз- ликлар	Президент 48 йил давом этган фавқулудда ҳо- лат бекор қили- нишини эълон қилди.	371 200 дан ортиқ
2011 йил 20 февраль	Марокко	2011 йил 20 февраль	Ўз-ўзини ёқиб юбориш, норо- зилик	Марокаш қиро- ли Муҳаммад VI ўз фуқароларига мурожаат қи- либ, конститу- циявий ислоҳот- ларни тубдан ўтказиш нияти- да эканлигини маълум қилди.	9
2011 йил 1 февраль	Жибути	2011 йил 1 февраль	Кичик норози- лик намойиш- лари		2
2011 йил 13 февраль	Сомали		Кичик норози- лик намойиш- лари		5
2011 йил 4 февраль (намойишлар расман 14 февралда бошланган)	Баҳрайн		Намойишлар, тартибсизликлар	Қирол Ҳамад давлат ҳар бир оилага 1000 динор (79 500 рубл) тўлашини маълум қилди (11-февраль)	86
2011 йил 10 февраль	Ироқ		Намойишлар		35
2011 йил 18 февраль	Қувайт		Кичик норозилик намойишлари	Қувайт ҳукумати давлат хизматчи- ларининг маош- ларини оширди, талабалар сти- пендияларини оширди, шу- нингдек, маҳал- лий қувайтларга грантлар тўлади.	0
2011 йил 26 февраль	Ғарбий Саҳара		Кичик норози- ликлар, тартиб- сизликлар		56
2011 йил 27 февраль	Ливан		Кичик норози- лик намойиш- лари		17
Жами вафот этганлар:				420 000 дан ортиқ	

“Араб баҳори” тўлқинининг намойишчилари турли гуруҳ қатламлари бўлиб, улар либерал, феминистдан тортиб то исломчиларгача бўлган ёшлар ва ўрта синф вакиллари ташкил этган эди.

“Араб баҳори” воқеалари минтақада экстремистик ва террористик ҳаракатларда ифодаланган радикал сиёсий кайфиятнинг кучайиши оқибатларидан бири бўлди [7, 15]. Шу боис, “Араб баҳори” воқеаларида Тунисдан тортиб то Суриягача бўлган ижтимоий норозиликларда радикализмни намоён қилувчи занжир сценарийси мавжуддек кўринади. Ушбу сценарий эса, Яқин Шарқнинг барча мамлакатларида амалга оширилди.

ХУЛОСА.

Хулоса қилиб айтганда:

Биринчидан, араб дунёсидаги кўзғолонлар “Араб баҳори” деб номланиши унда янгилашиш, яъни ислохотлар назарда тутилганлигидан далолат беради.

Иккинчидан, Яқин Шарқ мамлакатларидаги беқарорликларнинг кўпчилиги “Араб баҳори” жараёнидан илҳомланган ҳолда давом этиб келмоқда.

Учинчидан, Яқин Шарқ мамлакатларидаги ички муаммолар “Араб баҳори” натижасида намоён бўлган ва сиёсий тус олган.

Тўртинчидан, “Араб баҳори” номи остида Шимолий Африка ва Яқин Шарқ минтақаси давлатлари ички сиёсатида ижтимоий-иқтисодий, маданий, диний, ҳарбий масалалар синкретлашиб, авторитар режимларга қарши норозилик намоёишларини вужудга келтирди.

Бешинчидан, “Араб баҳори” қисқа муддат давом этган бўлса-да, бироқ унинг узоқ муддатли оқибатлари 2014 йилда ИШИДни пайдо бўлишига ҳам олиб келган.

Олтинчидан, “Араб баҳори” Яқин Шарқ ва Шимолий Африка минтақақсидаги беқарорликка муқаддима бўлди.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Колобов О.А., Шульц Э.Э. “Арабская весна”: технологии бунта. / ПОЛИТИЯ, №1 (72). 2014.
2. Все что нужно знать об арабской весне / <https://postnauka.ru/faq/61168>.
3. Кива А.В. Арабский узел: кто выиграл, кто проиграл от “Арабской весны”. Россия и современный мир. 1 (82). – Москва: 2014.
4. Samuel P. Huntington, The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century (Norman: University of Oklahoma Press, 1991).
5. The Arab Uprisings: what everyone needs to know / James L. Gelvin – Second edition. Oxford University Press, 2012.
6. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%B0 (Мурожаат санаси: 21.04.2022).
7. Антюхова Е.А. Подход НАТО к урегулированию конфликтов «арабской весны». Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук. – Москва: 2016.